

Lars Holden og Tone Fløtten

Forskningsetikk for oppdragsforskning

Fafo-notat
2018:22

Lars Holden og Tone Fløtten

Forskningsetikk for oppdragsforskning

Fafo-notat 2018:22

© Fafo 2018
ISSN 0804-5135

Innhold

Forord	5
Innledning	6
Definisjoner	6
Definisjon av oppdragsforskning	7
Oppdragsforskning som del av forskningssystemet	8
Retningslinjer for forskningsinstituttene	8
Oppdragsforskning og de forskningsetiske retningslinjene	10
Sannhetsbestrebelse	10
Forskningens frihet	10
Forskningskontrakter	11
Uavhengighet fra oppdragsgiver.....	11
Valg av problemstilling	12
Tilgjengeliggjøring av resultater	12
Kvalitet	13
Kunnskapsspredning	14
Habilitet.....	14
Samarbeid.....	15
Hvordan arbeider forsknings- instituttene med etikk?	16
Noter	18
Referanser.....	18

Forord

Med den nye forskningsetikkloven (Lov om organisering av forskningsetisk arbeid) har forskningsinstitusjonene fått et tydeligere og mer konkret ansvar for håndtering av forskningsetiske spørsmål. Institusjonene har nå et lovfestet ansvar for å sikre at de ansatte har relevant forskningsetisk kompetanse, og institusjonene skal ha rutiner for å behandle forskningsetiske saker. Den enkelte forsker har ansvar for å gjennomføre sin forskning i samsvar med anerkjente vitenskapelige og forskningsetiske normer.

De generelle forskningsetiske prinsippene, slik disse er nedfelt i forskningsetikkloven og i retningslinjene fra de forskningsetiske komiteene, gjelder for all forskning, også oppdragsforskningen. Oppdragsforskningen kan imidlertid stå overfor noen særskilte utfordringer som drøftes i denne artikkelen. Artikkelen ble publisert på nettsiden til De nasjonale forskningsetiske komiteene 26/11 2018, og den publiseres med dette også som et Fafo-notat. Vi takker Agnes Landstad og Christian Hambro for innspill og kommentarer.

Oslo, 28/11 2018

Lars Holden

Tone Fløtten

Innledning

I Norge er det mange aktører som utfører forskning. Universitets- og høyskolesektoren, forskningsinstitutter, helseforetak og private bedrifter er de største forskningsaktørene. Forskningsinstituttene består både av fristilte institutter og offentlige enheter der forskning utgjør en dominerende eller en mer marginal del av aktiviteten. Private bedrifter kan deles i bedrifter som utfører forskning for eget behov og bedrifter som utfører avanserte konsulenttjenester og forskning i oppdrag for andre. Hos noen aktører kan forskerne i det meste av tiden selv definere hvilke temaer og problemstillinger det skal forskes på. Andre aktører gjennomfører en hovedvekt av oppdragsforskning, det vil si forskning der noen har betalt for å få et spesifikt tema undersøkt.

For at forskningen skal ha legitimitet, må de som bruker forskningen kunne stole på at den er gjennomført i tråd med anerkjente forskningsetiske prinsipper. Dette gjelder både der forskerne selv bestemmer tema og oppdragsforskningen, og det er uavhengig av hva slags institusjon som gjennomfører arbeidet. Med den nye forskningsetikkloven (Lov om organisering av forskningsetisk arbeid) har forskningsinstitusjonene fått et langt tydeligere og mer konkret ansvar for håndtering av forskningsetiske spørsmål. Det er nå lovfestet at institusjonene skal sikre at de ansatte har relevant forskningsetisk kompetanse, og at de skal ha rutiner for å behandle forskningsetiske saker. Alle de generelle forskningsetiske prinsippene, slik det er nedfelt i forskningsetikkloven og i retningslinjene fra de forskningsetiske komiteene, som respekt, gode konsekvenser, rettferdighet, etterrettelighet og integritet, gjelder selvsagt også for oppdragsforskning (se De nasjonale forskningsetiske komiteene). I denne artikkelen tar vi for oss oppdragsforskningen spesielt, og peker på områder der oppdragsforskningen kan stå overfor særskilte forskningsetiske utfordringer, eller der det kreves særskilte forskningsetiske hensyn.

Definisjoner

Det er naturlig å starte med noen definisjoner. OECDs Frascati-manual definerer forskning og utviklingsarbeid (FoU) som:

«Forskning og utviklingsarbeid er kreativ virksomhet som utføres systematisk for å oppnå økt kunnskap, herunder kunnskap om mennesket, kultur og samfunn – og omfatter også bruken av denne kunnskapen til å finne nye anvendelser.»

FoU-statistikken baserer seg på denne definisjonen. For å falle inn under FoU-begrepet må aktiviteten inneholde noe nytt, være kreativ, ha usikkerhet knyttet til resultatet, være systematisk og kunne overføres og/eller reproduseres. FoU-virksomheten

kan videre inndeles i FoU-typene grunnforskning, anvendt forskning og utviklingsarbeid. Det er verdt å merke seg at definisjonen ikke sier noe om at forskningen skal utføres ved en forskningsinstitusjon eller setter krav til de som skal utføre forskningen, finansieringen eller publiseringen.

Definisjon av oppdragsforskning

Det er ikke en tilsvarende omforent definisjon av oppdragsforskning. En rapport om oppdragsforskning fra De nasjonale forskningsetiske komiteene (Kaiser et al. 2003) definerer oppdragsforskning ved følgende:

- Forskning som i hovedsak er finansiert av oppdragsgivere som eksterne finansieringskilder.
- Oppdragsgiveren bestemmer prosjektens tema og problemstillinger, men ikke øvrig faglig opplegg og metode.
- Resultatene forventes å gi nytte for oppdragsgiveren selv eller andre brukergrupper spesifisert av oppdragsgiveren.
- Oppdragsgiveren får overført visse bruksrettigheter til forskningsresultatene etter avsluttet prosjekt.

Det er flere problemer med denne definisjonen. For det første tar den ikke hensyn til at mye eksternt finansiert forskning utføres i et samarbeid mellom den som finansierer og en forskningsinstitusjon som utfører hele eller deler av forskningsarbeidet. Institusjonen som finansierer har viktig kompetanse og kan lettere bruke resultatene hvis de selv deltar i arbeidet.

For det andre kan punkt to være misvisende for en del oppdragsprosjekter. Det er ikke uvanlig at oppdragsgiver kun angir løse problemområder og at utførende forskningsinstitusjon formulerer de konkrete problemstillingene for prosjektet. Det forekommer imidlertid også at oppdragsgiver har forventninger om hvilke metoder og fremgangsmåter som skal benyttes i et prosjekt.

For det tredje tar ikke definisjonen høyde for at mye av oppdragsforskningen gir bred samfunnsmessig nytte, og ikke kun nytte for oppdragsgiver og/eller de brukergruppene oppdragsgiver representerer eller spesifiserer. En enklere og litt mer generell definisjon er:

«Forskning utført mot betaling der den som betaler har ønske om at det forskes på et bestemt tema eller problemstilling, og der arbeidet ikke er utført som arbeidstager for den som finansierer.»

Definisjonen dekker både offentlig og privat finansiert forskning og inkluderer ikke det meste av finansieringen gjennom Forskningsrådet som er bidragsforskning [\[1\]](#). Det er imidlertid eksempler på bidragsforskning, bl.a. fra departementer, som også faller inn under denne definisjonen av oppdragsforskning.

Oppdragsforskning som del av forskningssystemet

Oppdragsforskning er en viktig del av det norske forskningssystemet. Forskningsinstitutter med basisbevilgning gjennom Forskningsrådet utførte i 2016 oppdrag for offentlig forvaltning for 1 mrd. og for næringslivet for 2,2 mrd. Instituttene hadde bidragsinntekter i samme størrelsesorden (Forskningsrådet, Årsrapport fra forskningsinstituttene, 2016). Disse instituttene står for den dominerende delen av oppdragsforskning i Norge. I tillegg kommer oppdragsforskning utført av universitets- og høyskolesektoren (UH-sektoren), andre forskningsinstitutter og andre organisasjoner. De teknisk-industrielle instituttene står for en verdiskaping i privat sektor på 80 mrd. årlig (Forskningsrådet, Evaluering av de teknisk-industrielle instituttene, 2015). En vesentlig del av dette er resultater av oppdragsforskning. Tilsvarende er det dokumentert store positive samfunnseffekter av oppdragsforskning utført av de andre gruppene av forskningsinstitutter.

Til sammenligning ble det i 2015 utført FoU i Norge for 60 mrd. hvorav 28 mrd. ble utført av næringslivet (Forskningsrådet, Indikatorrapporten for 2017). Alternativet til oppdragsforskning er i stor grad at arbeidet isteden ville blitt utført internt hos oppdragsgiver i privat eller offentlig sektor, ved utenlandske forskningsmiljøer eller at forskningen ikke utføres slik at beslutninger tas uten å bygge på ny forskning (Haraldsen, 2012). Å sette ut oppdrag til forskningsinstitusjoner framfor å gjennomføre forskningen selv bidrar til å bygge forskningsmiljøer, mer åpenhet knyttet til forskningen og mer åpen innovasjon der kunnskap flyter mellom ulike private og offentlige institusjoner.

Retningslinjer for forskningsinstituttene

I Forskningsrådets retningslinjer for tildeling av basisbevilgning settes det en rekke krav til forskningsinstituttene: De skal ha vitenskapelig kompetanse som dokumenteres med vitenskapelig publisering og de skal delta i nasjonal og internasjonal konkurranse om forskningsmidler inklusiv oppdragsforskning. I tillegg er det et krav om akademisk frihet formulert som at «instituttet må legge til rette for at prinsippene om akademisk frihet skal gjelde for all offentlig finansiert forskning som utføres av forskere ansatt ved instituttet, så fremt det ikke kommer i konflikt med arbeidsgivers styringsrett» (Forskningsrådet, Retningslinjer for basisbevilgning). Det er tilsvarende eller tydeligere krav til akademisk frihet i UH-sektoren. Forskere som arbeider med oppdragsforskning, vil normalt ha mindre individuell frihet enn der forskere stort sett selv kan velge tema for sin forskning. I oppdragsforskningen er arbeidet i større grad

bestemt av oppdraget, av samarbeidspartnere og kollegaer i prosjektet. I instituttsektoren er det vanlig at forskerne har mindre innflytelse over temaet for forskningen enn i UH-sektoren.

Oppdragsforskningen står overfor de samme forskningsetiske problemstillingene som all annen forskning. I tillegg er en del problemstillinger knyttet spesielt til oppdragsforskning. Lov om organisering av forskningsetisk arbeid gir forskningsinstitusjonene et tydelig ansvar for gode rutiner og opplæring knyttet til forskningsetikk, men det er hver enkelt forsker som har ansvaret for eget arbeid. I oppdragsforskning vil ofte institusjonene være involvert i de etiske vurderingene. Den som tar beslutningene, vil da også ha ansvaret.

Oppdragsforskning og de forskningsetiske retningslinjene

Sannhetsbestrebelse

Målet med all forskning er å utvikle ny kunnskap. Som de generelle forskningsetiske retningslinjene understreker, er det en forutsetning for forskningen at den er kjenetegnet ved «ærlighet, åpenhet, dokumenterbarhet og systematikk». De som jobber med oppdragsforskning forholder seg til disse prinsippene på samme måte som grunnforskingsmiljøene. Det at oppdragsforskningen skal produsere kunnskap som møter en oppdragsgivers kunnskapsbehov står ikke i veien for sannhetsbestrebelsesprinsippet eller prinsippet om faglig integritet. I evalueringene av norske forskningsinstitutter som ble gjennomført i perioden 2012-2018 konkluderes det med at det ikke er noen iboende motsetning mellom kvalitet og relevans. I evalueringsrapportene kommenteres det at selv om mye av oppdragsforskningen er særlig relevant for spesifikke aktører, er det ikke grunnlag for å påstå at kvalitets- og integritetskriteriene settes til side. Å forske på problemstillinger samfunnet utenfor forskningen etter spør, kan heve kvaliteten på forskningen, og ikke bare relevansen. Evalueringsrapportene understreker at kombinasjonen av interne kvalitetssikringsrutiner for rapporter o.l. og omfattende akademisk publisering i oppdragsinstituttene borger for oppdragsforskningens kvalitet. Samtidig mener vi at viktigheten av å sikre forskningens integritet er et tema som oppdragsinstitusjonene kontinuerlig må forholde seg til, og utfordringer knyttet til dette diskuteres i punktene nedenfor.

Forskningens frihet

En sentral verdi i all vitenskap, er at forskningen ikke skal påvirkes av politiske interesser. Verken forskeren selv, eller forskningens oppdragsgiver, skal la politiske hensyn påvirke gjennomføringen av forskningen. En særskilt problemstilling i oppdragsforskningen er knyttet til oppdragsgivers mulige påvirkning av forskningen. Normalt er det ikke problematisk at oppdragsgiver velger temaet det skal forskes på. Det trenger heller ikke være problematisk om oppdragsgiver legger føringer på bruk av data, metodevalg eller faglige avgrensninger. Men slike føringer er kun uproblematisk hvis utførende forsker kan forsvare at prosjektet gjennomføres i tråd med oppdragsgivers ønsker. Det gjelder uavhengig av måten påvirkningen skjer på: åpent krav i kontrakt, i møter om / som del av prosjektet eller et indirekte press. Det er imidlertid et viktig forskningsetisk prinsipp at forskeren alltid skal ha den endelige vurderingen av valg av data, metode og avgrensning.

Forskningsoppdrag fra næringslivet og offentlig sektor vil ofte være del av et langiktig samarbeid med innarbeidede roller og en portefølje av prosjekter. Mens oppdrag for offentlig sektor i all hovedsak vinnes gjennom anbudskonkurranser, hentes

det sjeldnere inn konkurrerende tilbud ved oppdrag for næringslivet eller organisasjoner. Oppdragstaker kan fungere som en forskningsavdeling for oppdragsgiver, og vil ofte ha flere oppdrag for samme kunde samtidig. Oppdragstaker kan også ha parallelle oppdrag for ulike kunder med relaterte temaer, og kunden kan ha parallelle oppdrag med andre forskningsmiljøer.

Der relasjonen mellom oppdragsgiver og oppdragstaker er tett, kan det medføre at oppdragstaker blir mindre oppmerksom på eventuelle forsøk på å påvirke forskningen. Nærheten kan også gjøre det vanskelig å stå imot påvirkningsforsøk. På den annen side kan en tett relasjon medføre at oppdragstaker er særlig oppmerksom på mulige påvirkningsforsøk, eller at relasjonen er preget av en fortrolighet som gjør det lettere å si fra hvis oppdragsgiver forsøker å påvirke resultater.

Forskningskontrakter

Også når det offentlige er oppdragsgiver for forskning, må forskeren være oppmerksom på muligheten for påvirkning. Slik det offentlige anbudsreglementet fungerer, kan det i offentlige anbud være vanskelig å få en god dialog mellom oppdragsgiver og mulige oppdragstakere, og noen ganger kan offentlige oppdragsgivere gå så langt i å definere oppdraget at de i realiteten har styrt hva som kommer ut av forskningen. I ytterste konsekvens kan da oppdragsbeskrivelsen bryte med forskningsetiske prinsipper. Dersom forskeren ikke oppfatter dette før det inngis anbud, er det små muligheter for å tilpasse prosjektet i ettertid. Som et resultat av anbudsreglementet, må krav i utlysningen følges også om både oppdragstaker og oppdragsgiver ønsker å gjøre endringer på et senere tidspunkt.

For å unngå problemer kan det være bedre at anbudsbeskrivelsen gis på et mer overordnet nivå. Alternativt kan man ta i bruk en anskaffelsesprosedyre som åpner for mer dialog i anbudskonkurransen og i gjennomføringen av prosjektet.

Kunnskapsdepartementet har utarbeidet en standardkontrakt for forsknings- og konsulentoppdrag (Kunnskapsdepartementet, 2011). Denne bidrar på en god måte til å avklare rollene i forbindelse med offentlig finansiert oppdragsforskning. Dessverre brukes ikke denne kontrakten i alle forskningsoppdrag. Regelmessig bruker offentlige oppdragsgivere i stedet Statens standardkontrakt for konsulentkontrakt. Denne kontrakten ivaretar i liten grad forskningsetiske problemstillinger. Det kan skape problemer om det oppstår en uenighet knyttet til forskningsetikk mellom oppdragsgiver og oppdragstaker. En optelling av uttalelser fra de forskningsetiske komiteene tyder på at det oppstår vel så mange forskningsetiske problemer i offentlig finansierte prosjekter som i privatfinansierte.

Uavhengighet fra oppdragsgiver

Mange forskningsinstitusjoner opererer i et marked og er avhengig av en jevn inntekt. Hvis inntekten reduseres, kan det medføre ulike tiltak ved institusjoner, til og med nedbemanning. Forskningsinstitusjonene risikerer derfor å komme i et avhengighetsforhold til oppdragsgivere. Det gjelder både overfor offentlige og private oppdragsgivere med stort oppdragsvolum eller oppdragsgivere som er strategisk viktige, f.eks. departement. Også oppdragsgivere av enkeltstående prosjekter kan i noen til-

feller legge et press på forskningsinstitusjonen. I slike situasjoner kan det være krevende både for forskningsinstitusjonene og forskeren å fullt ut gå god for bruk av data, metodevalg, faglig avgrensning og presentasjon av de faglige resultatene. Det å sikre forskningens frihet fordrer høy grad av bevissthet om slike problemstillinger på institusjonsnivå, samt at temaet diskuteres i felles fora for oppdragsforskingsmiljøene og i kontakt mellom oppdragsgivere og oppdragstakere.

Valg av problemstilling

Forskere og forskningsinstitusjoner må være bevisst hvilke problemstillinger de arbeider med. Det er ikke tilstrekkelig å bare være begrenset av hva som er lovlig aktivitet i henhold til norsk lov og internasjonale avtaler. Forskere har et selvstendig ansvar for at den kunnskapen de frembringer ikke fører til etisk uakseptable konsekvenser for enkeltmennesker, dyr, samfunn eller miljø, jf de forskningsetiske retningslinjene. Vil ny kunnskap komme samfunnet til gode, eller er det fare for betydelige skadevirkninger på kort eller lang sikt? Forskere og forskningsinstitusjoner må tenke igjennom hvordan de ønsker å bruke sin intellektuelle kapasitet. En arbeidsgiver har styringsrett over sine ansatte, og valg av problemstillinger er noe som må utvikles i et fellesskap mellom de involverte forskerne og arbeidsgiver.

En relatert problemstilling er der et forskningsmiljø påtar seg forvaltningsoppdrag eller andre prosjekter som ikke er forskning. For både offentlig sektor og privat sektor er det av stor verdi å ha høy kompetanse tilgjengelig, også når det ikke skal utføres forskning. Slike oppdrag er ikke forskning, og forskningsetiske retningslinjer gjelder ikke. Men generelle etiske prinsipper som respekt, gode konsekvenser, rettferdighet, etterrettelighet, integritet og ærlighet og generelle arbeidsmetoder som å arbeide systematisk, gjelder fortsatt. I tillegg kommer at et forskningsmiljø må vurdere om de setter sin egen forskning eller forskning mer generelt, i miskreditt med sine aktiviteter som ikke er forskning.

Tilgjengeliggjøring av resultater

I en kontrakt om oppdragsforskning er det viktig at forskningsmiljøet er bevisst hva som står om publisering og offentliggjøring. Forskningsmiljøet vil som oftest ønske en rett til publisering, mens oppdragsgiver kan ha legitime behov for å begrense eller utsette offentliggjøring. Offentliggjøring av forskningsresultater gjennom vitenskapelig publisering eller annen formidling er en viktig del av forskning. I definisjonen av forskning ligger det ikke et krav om publisering. Nær halvparten av all forskning i Norge skjer i næringslivet og der settes det normalt ingen krav til publisering. Publisering er faglig meritterende både for forskerne og forskningsinstitusjonen.

Oppdragsforskning rapporteres på mange ulike måter. Dels som forskningsrapporter i egne serier, dels som vitenskapelige publiseringer og dels som interne notater eller gjennom andre formidlingsformer. Det kan oppstå problemer knyttet til rapportering fra oppdragsforskning. Dette gjelder både for prosjekter finansiert fra det offentlige og fra det private. Oppdragsgiver eller enkelte personer hos oppdragsgiver kan ha interesse av at resultater presenteres på en bestemt måte. Det kan for eksempel være ønsket fra oppdragsgivers side at bare positive sider ved tiltak eller aktiviteter oppdragsgiver er ansvarlig for blir rapportert, slik at oppdragsgiver settes i en

gunstig posisjon. Eller oppdragsgiver kan ønske å kun rapportere resultater som fremmer en bestemt type politikk eller handling. Oppdragsgivere kan også sette ut flere parallelle oppdrag og så bare tillate publisering fra oppdrag med positive resultater.

I oppdragsforskningen kan det legges begrensninger på publisering. Det kan være i form av sperrefrister, at noen deler av dataene utelates fordi de er sensitive, eller mer permanente restriksjoner. Å utelate noen av dataene kan være helt uproblematisk hvis dette i liten grad påvirker det faglige budskapet i publiseringen. I naturvitenskapelig forskning kan man i noen grad bruke simulerte data for å kunne publisere metoder. I statens standardkontrakt for oppdragsforskning legges det føringer på hvor lenge resultatene fra forskning kan holdes unna offentligheten, og hovedregelen er at forskningen skal offentliggjøres senest tre uker etter overlevering til oppdragsgiver. I andre kontrakter er det ikke gitt at tilsvarende offentlighetsbetingelser er presisert. Oppdragsgivere kan av ulike grunner ønske å begrense eller utsette offentliggjøringen av resultatene. For private bedrifter kan det være en konkurransefordel å beholde kunnskapen internt i bedriften. For mange oppdragsgivere vil formålet med forskningen være å få en faglig innsikt og ikke publisering. Oppdragsgivere trenger resultatet av oppdraget i sin daglige drift og vil ha mindre interesse av om resultatet publiseres.

Det er ønskelig at all forskning av vesentlig verdi er offentlig tilgjengelig. Forskningsinstitusjoner som utfører oppdragsforskning, må være oppmerksomme på at det kan være forskningsetisk betenkelig om forskningsresultater av vesentlig verdi ikke gjøres allment tilgjengelig og etterstrebe størst mulig grad av offentlighet. Men der forskningen berører forretningshemmeligheter, eller forskning som angår bedriftsinterne forhold, er dette vanskelig å oppnå. Man ville for eksempel ikke forvente at den første telefonprodusenten som forsket seg fram til touchscreen umiddelbart delte denne kunnskapen med alle sine konkurrenter.

Det er viktig at forskere og forskningsinstitusjonen er bevisst muligheten for selektiv rapportering når kontrakten med oppdragsgiver inngås. Forskeren må kunne gå god for den samlede fremstillingen av prosjektet. Det er også viktig at prinsippene for offentliggjøring klargjøres før et prosjekt iverksettes, og forskningsmiljøet kan for eksempel ha behov for å sikre seg mot selektiv publisering. Oppdragsforskingsmiljøene bør også ha rutiner for å vurdere i hvilke situasjoner det er (forskningsetisk) forsvarlig at forskningsresultater ikke offentliggjøres.

Kvalitet

Publisering gjør det mulig for andre forskere å kvalitetssikre resultatene og å bygge videre på disse. Dersom forskningen ikke publiseres i fagfelleverderte publiseringskanaler, må den utsettes for andre former for kvalitetssikring. Forskningsaktørene må ha et system for kvalitetssikring også av oppdragsforskningen.

Å skrive en rapport i forbindelse med oppdragsforskning vil normalt innebære en kvalitetssikring, men ikke nødvendigvis etter samme kriterier som de som er vanlige ved vitenskapelig publiseringer. I en oppdragsrapport kan det for eksempel være andre krav til presentasjon enn i en vitenskapelig publikasjon. En vitenskapelig pub-

lisering er normalt en kompakt fremstilling av ny vitenskapelig innsikt. I en oppdragsrapport er det mer plass til en pedagogisk fremstilling, gi en fyldigere beskrivelse av bakgrunnen og eksempler på bruk. Mange av rapportene fra oppdragsforskning leses av langt flere personer og det gis flere tilbakemeldinger til forfatterne enn tilfellet er for en gjennomsnittlig vitenskapelig publikasjon.

Hvis forskningen leder til resultater som har betydelig vitenskapelig verdi, er det ønskelig for forskeren og forskningsinstitusjonen at disse publiseres vitenskapelig. Å publisere resultatene fra et prosjekt kan kreve betydelig arbeid utover å skrive en oppdragsrapport. Publisering vil dermed kreve ytterligere finansiering som oppdragsgiver ofte ikke ser nytten av. Noen institutter bruker deler av basisbevilgningen til å finansiere slik publisering. Det er imidlertid ikke forskningsetisk betenkelig i seg selv om ikke oppdragsforskningens resultater formidles i fagfellebaserte publiseringskanaler, så lenge forskningen blir allment tilgjengelig og kvalitetssikret.

Kunnskapsspredning

Et oppdragsforskningsprosjekt gir en generell kompetanse i tillegg til de konkrete resultatene som rapporteres til oppdragsgiver. Denne generelle kompetansen vil ofte kunne gjenbrukes i oppdrag for andre kunder og lede til andre publikasjoner. Kunnskapsspredningen med oppdragsforskning må derfor sees videre enn bare å fokusere på publisering fra det konkrete prosjektet. Hvis det ble satt et krav om at all oppdragsforskning skal publiseres, vil det kunne medføre at forskningen blir gjort internt hos oppdragsgiver eller i utlandet. Det medfører mindre innovasjon og nyskaping i næringslivet og offentlig sektor, svakere norske forskningsmiljøer og mindre åpenhet om forskningen. For øvrig vil et absolutt krav om publisering av all forskning kunne bryte med grunnleggende verdier om fri næringsetablering.

For hver enkelt forsker og for en forskningsinstitusjon er det ønskelig med jevnlig publisering. Det er en viktig del av samarbeidet med andre forskere og forskningsmiljøer. Forskere og forskningsinstitusjoner vil ofte søke å gjenbruke kunnskapen i nye prosjekter for andre kunder. Da er publisering viktig. Finansiering av tiden til å publisere resultater fra oppdragsforskning kan være et like stort problem som å få lov til å offentliggjøre resultatene. Norske forskningsinstitutter holder stort sett et jevnt høyt publiseringsnivå også der forskningen er basert på oppdrag.

Habilitet

Habilitet er viktig i alle typer forskning og oppdragsforskning kan i noen tilfeller utfordre habiliteten. Åpenhet om finansiering og andre relasjoner er derfor viktig. Mange tidsskrifter, spesielt innen medisin, krever egenerklæring om habilitet. I oppdragsforskning er det viktig at avhengighet av oppdragsgivere ikke medfører at forskere gjør noe de ikke burde gjøre. Forskningsinstitutter har nesten bare faste stillinger, mange av prosjektene er samarbeidsprosjekter med andre nasjonale eller internasjonale forskningsmiljøer, forskningsaktiviteten er transparent i den forstand at det framgår tydelig hvem som finansierer forskningen (for eksempel på nettsider og i rapporteringer), og ledelsen er ofte tett involvert i forskningsaktiviteten. Slike forhold er viktige for at hindre at forskere lar seg presse av oppdragsgivers ønsker.

Samarbeid

Oppdragsforskning utføres ofte i større tverrfaglige grupper der forskerne har ulike roller og kommer fra forskjellige institusjoner. Data og metodevalg vil da ofte være resultat av et samarbeid på tvers av institusjonene og på tvers av oppdragsgiver og oppdragstaker. For å sikre at forskningsetiske prinsipper ivaretas, må hver enkelt forsker og forskningsinstitusjon være bevisst hvilken del av arbeidet de går god for og at de har tilstrekkelig trygghet for at det samlede resultatet også tilfredsstiller etiske krav. Dette gjelder spesielt i prosjektrapporter og i fagfellevurderte publikasjoner.

Hvordan arbeider forskningsinstituttene med etikk?

Forskningsetikkloven stiller klare krav til tilrettelegging og veiledning innen forskningsetikk fra forskningsinstitusjonene. Forskeren har imidlertid et selvstendig ansvar fordi arbeidsgiver ikke har mulighet til å ha full innsikt i alle deler av forskningen. Det er som oftest stor forskjell i kulturen mellom miljøer som domineres av oppdragsforskning og miljøer der forskerne stort sett fritt velge sine temaer. Innen oppdragsforskning vil forskningen i større grad være et teamarbeid mellom likeverdige kollegaer og den vil i større grad være ledelsesstyrt gjennom en administrativ linje. Færre beslutninger tas av enkeltforskere og flere beslutninger tas av kollegiet i fellesskap eller av personer som også har et administrativt ansvar. I oppdragsforskningstiljøer er ofte de aller fleste jobbene, faste og karriereutviklingen vil i mindre grad avhenge av spektakulære forskningsfunn. På den andre side vil oppdragsforskning i større grad omhandle politiske eller økonomiske problemstillinger. Disse karakteristikaene kan bidra både til å øke og redusere presset på å utfordre forskningsetiske normer sammenliknet med forskningstiljøer der hver enkelt forsker eller forskningsgruppe fritt velger egen problemstilling. Ledelsen ved forskningsinstitusjoner må være bevisst faren for brudd på forskningsetiske retningslinjer og hva som potensielt kan medføre at denne faren øker.

Forskningsinstituttene arbeider aktivt for å øke den forskningsetiske bevisstheten hos sine medarbeidere. Forskningsinstituttens fellesarena, FFA, har opprettet et forskningsetisk utvalg som arbeider ved veiledning og generelle forskningsetiske problemstillinger. De har utviklet et sett med forskningsetiske dilemmaer som flere forskningsinstitutter har brukt i bevisstgjøring av sine medarbeidere.

Forskningsinstitusjonene er også pålagt å ha et redelighetsutvalg med både eksternt og juridisk kompetanse og erfaring innen forskningsetiske problemstillinger. Forhåpentligvis vil det aldri være behov for å behandle noen saker i de fleste av disse utvalgene. Utvalg som behandler veldig få saker, vil heller ikke få den nødvendige erfaringen. FFA har dermed tatt initiativ til et felles redelighetsutvalg som forskningsinstitusjoner kan velge å bruke, istedenfor å etablere sitt eget utvalg.

Som vi skrev innledningsvis, er oppdragsforskningen bundet av de samme forskningsetiske problemstillingene som all annen forskning. For å ivareta forskningsetikken ved oppdragsforskning mener vi imidlertid at oppdragsforskeren og oppdragsforskningstiljøer må være særlig oppmerksomme på følgende:

- 1 Ha en sannhetssøkende tilnærming der det legges vekt på ærlighet, åpenhet, dokumenterbarhet og systematikk.
- 2 Velge problemstillinger slik at man unngår problemstillinger som kan ha uheldige samfunnsmessige konsekvenser.

- 3 Sikre at habilitet ivaretas i valg, gjennomføring og presentasjon av prosjekter. Dette gjelder både internt i prosjektet og med tanke på ekstern påvirkning.
- 4 Se til at forskeren fullt ut inntår for valg av data, metode og presentasjon av resultater.
- 5 Sikre at vitenskapelige funn av vesentlig verdi blir publisert, og heve faglig kvalitet gjennom publisering.
- 6 Ha en bevisst holdning til når det er forskningsetisk forsvarlig at forskningsresultater ikke publiseres.
- 7 I forskningssamarbeid med andre være bevisst på hva egne bidrag er og at man i tilstrekkelig grad kan gå god for helheten i resultater og presentasjoner.
- 8 Utvikle en bevissthet om forskningsetikk på institusjonsnivå og ha klare rutiner for ansvar og håndtering av forskningsetiske saker.

Noter

[1]: Bidrag kan defineres som oppdrag der det ikke er leveranse til oppdragsgiver. Ofte knyttes dette til om det skal betales merverdi av oppdraget.

Referanser

De nasjonale forskningsetiske komiteene. Generelle forskningsetiske retningslinjer (pr juni 2018)

Forskningsrådet. Årsrapport for forskningsinstituttene 2016.

Forskningsrådet. Evaluering av de teknisk-industrielle instituttene. 2015.

Forskningsrådet. Indikatorrapporten 2017

Forskningsrådet, Retningslinjer for basisbevilgning, 2014,

<https://www.forskningsradet.no/no/Basisfinansiering/1254000564615>

Haraldsen, I. (2012), Oppdragsforskning – en balansekunst (intervju med Jan Paul Brekke, Institutt for samfunnsforskning), Oslo: Norges Forskningsråd.

http://www.forskningsradet.no/no/Nyheter/Oppdragsforskning_en_balansekunst/1253972529220

Lov om organisering av forskningsetisk arbeid (forskningsetikkloven), 28.04.2017

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-04-28-23>

Matthias Kaiser, Kristin Rønning, Knut W. Ruyter, Hilde W. Nagell, Micheline Egge Grung (2003). [Oppdragsforskning: åpenhet, kvalitet, etterrettelighet](#). Rapport for Forskningsetiske komiteer.

Kunnskapsdepartementet, Statens standardavtale om forsknings- og utredningsoppdrag, Oslo: Kunnskapsdepartementet. [Tilgjengelig på regjeringen.no](#) 2011.

Forskningsetikk for oppdragsforskning

Den nye forskningsetikkloven gir forskningsinstitusjonene et tydelig og konkret ansvar for håndtering av forskningsetiske spørsmål. De generelle forskningsetiske prinsippene, slik disse er nedfelt i forskningsetikkloven og i retningslinjene fra de forskningsetiske komiteene, gjelder for all forskning, også oppdragsforskningen. På noen områder kan imidlertid oppdragsforskningen stå overfor særskilte forskningsetiske utfordringer, eller det kan være områder som krever særskilte forskningsetiske hensyn. Dette notatet er en gjengivelse av en artikkel som ble publisert på nettsiden til De nasjonale forskningsetiske komiteene.

Borggata 2B
Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-notat 2018:22
ISSN 0804-5135
Bestillingsnr. 10287